

הרב ישראל דנדרוביץ

מגיד שעורי הירושלמי בקול הדף

ערד

מן החג ועד החנוכה

הקשר בין חג החנוכה לחג הסוכות באספקלריית רבותינו החידושי הרי"ם והשפת אמת

החג מאיר עד החנוכה

רבינו כ"ק מרן האדמו"ר החידושי הרי"ם זי"ע¹ הראה באצבע על הקשר ההדוק הקיים בין חג הסוכות לחג החנוכה, בכך שקדושת ימי הסוכות נמשכת והולכת והיא מאירה ברציפות עד ימי החנוכה.

והוציא זאת מדיוק לשון המשנה במסכת ביכורים ששנינו בה² כי המביא ביכורים "מן החג ועד חנוכה מביא ואינו קורא" (- את פרשת הביכורים אותה היה קורא המביא קודם חג הסוכות). לא אמר כאן התנא 'מן החג ועד כ"ה בכסלו' אלא 'מן החג ועד חנוכה' וזאת כדי להדגיש שיום זה של כ"ה בכסלו הוא יום תחילת חג החנוכה כדי ללמדנו דהא בהא תליא, וקדושת הסוכות עניינה נמשך וקשור לקדושת החנוכה³.

1. מאמר זה נבנה בעיקר על יסודות דברי רבינו החידושי הרי"ם ונכדו רבינו השפת אמת המובאים בסה"ק שפת אמת ב"ד"ה הבאים: 'שפת אמת על התורה' מקץ - שבת חנוכה תרמ"ג; חנוכה - תר"מ ד"ה א"ז, תרמ"א ד"ה חנוכה, תרמ"ב-תרמ"ג ד"ה בספר וד"ה בני בינה, תרמ"ד ד"ה א"ז; 'שפת אמת ליקוטים' חנוכה ד"ה בגמרא בעו מיניה; 'שפת אמת על תהלים' קיח כז. במקומות שציטטנו מד"ה אחרים, הראינו את מקורם בשולי הגיליון.

נדגיש שכמובן לא באנו בזאת לקבוע כל הסבר או פירוש בדברי רבותינו מצוקי ארץ, אלא להציע בפני הלומד בדרך אפשר את אחת מהפנים שבהם נדרשת תורה זו, וכפטיש יפוצץ סלע.

הקשר בין חג הסוכות לחג החנוכה מדובר באריכות גם בתורת חב"ד, ראה תורה אור לד, ב. ועיין גם במאמרי החסידות של אדמו"ר הגה"ק רמ"מ מליובאוויטש זי"ע, ד"ה 'תנו רבנן מצות נר חנוכה' והמשכו ד"ה 'מצותה משתשקע' - תשל"ח, שנדפסו בקונטרס 'חנוכה תשמ"ז', ומשמם לספר 'תורת מנחם - ספר המאמרים מלוקט' ח"ב עמוד קסב ואילך, ושם נסמן בהרחבה ומשמם תקחנן.

2. ביכורים פ"א מ"ו.

3. רעיון יפה על כך שרמז זה על הקשר בין הסוכות לחנוכה נאמר דווקא בענייני ביכורים, כותב הרה"ק ר' אריה צבי פרומר מקוזיגלוב בספרו 'ארץ צבי' (מועדים, סוכות וש"ת, שנת תרפ"ו, עמוד קכב ד"ה הרה"ק). בפתח דבריו הוא מביא את דברי החידושי הרי"ם, ועל זה הוא מעיר: "ויש לבאר מדוע נרמז זאת בבכורים דווקא", ושורש דבריו הוא ע"פ מה שאמרו במסכת כתובות (דף קיא ב) שהמהנה תלמיד חכם מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה, וזהו שורש עניין הביכורים שהוא מהנה את הכהן שהוא בגדר תלמיד חכם

וכך הביא בשמו נכדו מרן השפת אמת:

"אא"ז מו"ר ז"ל הגיד כי חז"ל רמזו במשנה 'מחג ועד החנוכה מביא ואינו קורא' ולא אמרו עד כ"ה בכסליו, רק לרמז כי שמחת החג מאיר עד החנוכה עכ"ד". וחזר ושנאו שוב כעין זה: "אא"ז מו"ר ז"ל הראה רמז במשנה 'מחג ועד החנוכה מביא ואינו קורא' ולא אמר עד כ"ה בכסליו, לרמז כי נמשך הארת החג עד חנוכה"⁴.

עד קרנות המזבח

כמגלה טפח ומכסה טפחיים כותב רבינו השפת אמת בפירושו על ספר תהלים את תמצית הרעיון שיש בקשר זה בין סוכות לחנוכה: "אסרו חג כו' קרנות המזבח - רמז למה ששמעתי מאדוני מו"ז ז"ל כי הארת חג הסוכות היא עד חנוכה. ויש לומר 'קרנות המזבח' הם חנוכה ופורים, והמשכיל יבין".

רחוקים אנו מהגדרת 'המשכיל יבין' של השפת אמת, אולם אין אנו בני חורין מלנסות להבין את דבריו, וזאת על ידי דברי תורתו העשירים במקומות אחרים שבהם התייחס השפת אמת בהרחבה יותר אל עניין זה, ומשם בארה להבין כמידת יכולתנו את הרעיון שבדבר.

כבר כעת אנו רואים כי שלושת האדנים עליהם עומדים דברי השפת אמת הם: אור סוכות וחנוכה, כשהם הופכים לחוט המשולש שבו האור של סוכות מאיר וקורן עד לימי החנוכה. להבנת רמז זה עלינו ראשית כל לראות את הפסוק בשלמותו: "אֶל ה' וַיָּאֵר לָנוּ אִסְרוּ חַג בְּעֵבְתֵימָּ עַד קִרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ".

וצדיק, "הנה דקדושת התלמיד חכם מתפשטת גם על העם הארץ על ידי שנדבק אליו, וכעין זה הוא גם כן התפשטות החג והארתו גם על ימי החול... נרמז זה בביכורים שהוא דומה אליו בזה, דכמו שמתפשטת הארת הכהן אל כל ישראל באמצעות ביכורים שהם עניין מביא דורון לתלמיד חכם, כך מתפשטת הארת החג על ימי החול שלאחריו".

עוד ראה ב'בית ישראל' (מקץ תשי"ט ד"ה ומנותר): "ויש רמז במשנה אצל בכורים מחג ועד החנוכה, בכורים התחדשות וחנוכה התחדשות, חנוך לנער וכו', גם כי יזקין שנותן כח על הימים הבאים" וכן כתב כיוצא בזה עוד כמ"פ.

4. אלא שכבר ראיתי מקשים שאם אכן קדושת חג הסוכות מאירה עד החנוכה מדוע מביאי הביכורים אינם קוראים את הפרשה באותו הזמן.

הסבר נאה על כך נתן הרה"ק ממונקאטש בדבריו שהובאו להלן, שזהו לפי שכל עניין זה הוא מסוד ה' ליריאי ולכן אין לקרוא זאת בפרהסיא. גם מדברי הרה"ק מפילץ בספרו 'שפתי צדיק' (חנוכה אות יז) נראה שהתקשה בכעין זה, ויער"ש שכתב שאכן אין קוראים את הפרשה כולה אולם כן קוראים חלק מהפסוקים, ע"ש.

חג הוא "חג הסוכות", שכן כידוע הן בלשון המקרא והן בלשון חכמים⁵ אין הכוונה של 'חג' בסתמא אלא לחג הסוכות⁶. 'קרנות המזבח' – מחדש השפת אמת – הכוונה היא לימי החנוכה (והפורים), ואם תחילת הפסוק מדבר איפוא על הארה אלוקית השופעת מרחמיו של הקב"ה – 'אל ה' ויאר לנו' הרי שהמשך הכתוב 'אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח' נדרש על פיו שאותה הארה מזריחה את אורה מסוכות ועד החנוכה.

האור בחנוכה ובסוכות

הן חג הסוכות והן חג החנוכה מתאפיינים בריבוי עצום של אור. בחג החנוכה מהווה האור את היסוד המרכזי של החג, שהרי מצות היום היא בהדלקת נרות חנוכה – נר איש וביתו, והמהדרין מרבים יותר את האור כשהם מדליקים נר לכל אחד ואחד, והמהדרין מן המהדרין מוסיפים עליהם ריבוי אור כהנה וכהנה כתקנת חז"ל⁷.

ואצל חג הסוכות מצאנו זאת בשמחת בית השואבה אשר עליה שנינו במסכת סוכה⁸: "ולא היה חצר בירושלים שאינה מאירה מאור בית השואבה". חז"ל מאריכים הרבה במשנה ובגמרא לתאר את ריבוי האור שהיה שם, הן במנורות הזהב הגבוהות שהכילו כמות עצומה של שמן, והן באבוקות של אור שבהם היו מרקדים החסידים ואנשי המעשה.

האור העצום לא הצטמצם רק בגבולות בית המקדש אלא כאמור לא הייתה חצר בירושלים שלא האירה מאור יקרות זה, עד שהפליגו ואמרו⁹ כי אשה הייתה יכולה לברור חיטיה לאור זה של שמחת בית השואבה שבקע מבית המקדש.

אור זה שעליו אנו דנים הוא אכן אור גשמי הנראה לעין, אך תורת החסידות מלמדת אותנו שהכוונה בעיקר היא על אור רוחני מיוחד ועילאי המאיר לנו באורו הצח והמצוחצח הן בחג הסוכות והן בחג החנוכה.

עולם שנה ונפש

מסביר השפת אמת כי התרחבות והתפשטות זו של האור הגדול בשמחת בית השואבה, לא זו בלבד שהיא פרצה את גבולות המרחק כשהאור של בית המקדש האיר בכל ירושלים, אלא שהיא פרצה הן את גבולות הזמן והן את גבולות נפש האדם.

5. וראה על כך במאמרינו 'מצות הריקוד המיוחדת של חג הסוכות' שנדפס במאסף התורני 'אור ישראל' תשרי תשס"ט.

6. הרה"ק מרופשיץ בספרו 'זרע קודש', בקטע שיצוטט לקראת סיום מאמרינו והוא למעשה מקביל עם דברי השפת אמת, מוסיף ומחדד שסוכות נקרא 'חג בעבותים' ע"ש.

7. שבת דף כא ב.

8. סוכה פ"ה מ"ג.

9. סוכה דף נג א.

וזאת בהסתמך על הכלל המפורסם שמקורו ב'ספר יצירה'¹⁰ כי כל היקום והמציאות כלולים בשלושה ערכים כלליים ומרכזיים: עולם שנה נפש, אשר בשפה המדוברת הכוונה היא כך: העולם הוא מימד המקום – מרחב השטח כמו טפח אמה ופרסה, ערים וארצות, ועד לכל העולם ולכל הבריאה; השנה הוא מימד הזמן – מרחב הזמן כמו שעות וימים, חדשים ושנים, וכן הלאה; הנפש הוא המימד האנושי – סוגי הברואים בעולם, שתחילתו בבעלי חיים, עובר דרך כל אדם המדבר, בני ישראל המובחרים שבברואים, ועד לחכמי ישראל העומדים בראשם.

קיימת הקבלה בין שלושת המימדים של עולם שנה ונפש, כעין מננה משותף לכולם, ולפיכך כל מה שיש בעולם יש גם בשנה ויש גם בנפש. אם אנו מוצאים תופעה מסוימת הקיימת במימד המקום, הרי שאם נתבונן היטב נראה שתופעה זו נמצאת גם במימדים הנוספים של הזמן והנפש.

ולנידון דידן: אם אנו מוצאים ששמחת בית השואבה שהתקיימה בבית המקדש פרצה את גבולות ה'עולם' והיא האירה לא רק בגבולות המקום המצומצמים של בית המקדש אלא היא התרחבה החוצה והאירה גם בירושלים, הרי שבאותו מידה פרץ האור גם את מימד ה'שנה' וגם את מימד ה'נפש'.

התרחבות האור בנפש

הביטוי של האור הפורץ החוצה את גבולות ה'נפש' הוא כמובן חדירת האור גם אל אותם הדרגות האנושיים הפחותות יותר בכלל ישראל. בשמחת בית השואבה אנו מוצאים כי הכוהנים הם שהיו עוסקים במלאכת הדלקת המנורות, ורק חסידים ואנשי מעשה היו מורשים להשתתף בשמחה.

וכלשונו של הרמב"ם¹¹: "מצוה להרבות בשמחה זו, ולא היו עושין אותה עמי הארץ וכל מי שירצה, אלא גדולי חכמי ישראל וראשי הישיבות והסנהדרין והחסידים והזקנים ואנשי מעשה הם שהיו מרקדין ומספקין ומנגנין ומשמחין במקדש בימי חג הסוכות, אבל כל העם האנשים והנשים כולן באין לראות ולשמוע".

הנפשות הרוממות והגבוהות שבכלל ישראל הם שהיו מרבים בשמחה ובהפצת האור, וכאותה ששנינו¹²: "אמרו עליו על רבן שמעון בן גמליאל כשהיה שמח שמחת בית השואבה היה נוטל שמנה אבוקות של אור, וזורק אחת ונוטל אחת ואין נוגעות זו בזו". אך אין זה אומר שהאור הנשגב האיר רק את נשמותיהם של אותם המורמים מעם אלא הייתה כאן

10. 'ספר יצירה' פ"א, ועיין בהקדמת הראב"ד לספר יצירה.

11. משנה תורה להרמב"ם הלכות סוכה ולולב פ"ח הי"ד.

12. סוכה דף נג א.

התרחבות במימד ה'נפש' ואורם של האבוקות האיר גם על כל הסובבים, למרות היותם פשוטי עם.

"כל העם האנשים והנשים כולן באין לראות ולשמוע" – הכוונה היא שהם באו לקלוט את אותה השפעת אור רוחנית שפרצה את גבולות הנפש והיא לא האירה רק את 'גדולי חכמי ישראל' אלא את כל העם כולו, האנשים והנשים.

התרחבות האור בשנה

ובאותה מידה פרץ האור הרוחני גם את גבולות ה'שנה'. אורה של שמחת בית השואבה לא האיר רק את ימי חג הסוכות, אלא הוא המשיך להאיר אל תוך השנה, אל ימות החול הרגילים והפשוטים, וכך עד לימי החנוכה, שאור נרותיו הוא למעשה המשך ישיר לאור שמחת בית השואבה שבחג הסוכות.

וכלשון השפת אמת: "ואיתא בשמחת בית השואבה: 'לא היתה חצר שאינה מאירה באור בית השואבה' עיין שם אריכות הגמרא במנורות שהיו שם. ויתכן לרמוז שכמו שנמשך האור מרחוק בעולם, כך נמשך בזמן השנה הארות החג, וכמו כן בנפש האדם כי עולם שנה נפש הם דוגמא אחד. וכפי רוב שמחת נפשות הצדיקים בסוכות כך נמשך האור מרחוק גם בבחינת עולם ושנה, ולכן הדור של חשמונאי התחזקו בימים האלו עוד מהארת החג".

התורה שבכתב מול התורה שבעל פה

הסיבה שאורו של חג הסוכות נמשך עד ימי החנוכה, מוסברת אף היא על ידי השפת אמת בהקבלה שיש בין שני זמנים אלו, כשחג הסוכות נחשב כ'תורה שבכתב' וחג החנוכה נחשב כ'תורה שבעל פה' המקביל אליו.

בתורה שבכתב אנו מוצאים שהתורה מפרשת שלושה רגלים: פסח שבועות וסוכות. בנוסף לכך ישנם גם חגים שנתחדשו על ידי נביאי וחכמי ישראל: חנוכה ופורים, והם מכונים 'תורה שבעל פה'. וכשם שבכל מקצועות התורה באה ה'תורה שבעל פה' לפרש ולהרחיב את ה'תורה שבכתב' כך הוא גם במועדים אלו, כשכל חג וחג בתורה שבכתב יש לו את המקבילה שלו המפרשת אותו בתורה שבעל פה.

"וחנוכה הארה מחג הסוכות, ופורים מחג השבועות, ומחג הפסח מקוים אנו להיות עוד כמו שכתוב¹³ 'כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות'¹⁴.

13. מיכה ז טו.

14. מעניין לציין כאן כי אם מרן השפת אמת ראה בסוכות ובחנוכה את התורה שבכתב ואת התורה שבעל פה, הרי שנכדו מרן הפני מנחם' חידש כי שני מועדים אלו מסמלים את שני חלקי התורה שבעל פה,

אור המקבל

הארה זו ששופעת מהרגלים של ה'תורה שבכתב' אל הרגלים של ה'תורה שבעל פה' – מסביר השפת אמת – הרי זה בבחינת: "אורות המקבלים כדמיון אור הלבנה שהיא מאור החמה כידוע".

הלבנה אין לה אור עצמי כלל, ואילו כל אורה אין הוא אלא ממה שהיא מקבלת מאור החמה. וכך הם גם אותם הרגלים של ה'תורה שבעל פה' שאכן הם מאירים ובוהקים, אולם אין באורם כל אור עצמי וכל כוחם הוא מכוח הרגלים של ה'תורה שבכתב' המשפיעים מאורם עליהם ומנהירים אותם.

כך זה בחג החנוכה המקבל את אורו מחג הסוכות, כשזו הסיבה שהאור נמשך במשך כל ימים אלו שבין לבין; וכך זה בחג הפורים המקבל את אורו מחג השבועות, כשהמכנה המשותף שלהם הוא קבלת התורה, שבחג השבועות קבלו בני ישראל את התורה שלא מרצון כשכפו עליהם הר כגיגית ובימי הפורים "הדור קבלוה בימי אחשורוש, דכתיב¹⁵ 'קימו וקבלו היהודים' קיימו מה שקיבלו כבר"¹⁶, ואת החג המקביל לחג הפסח שעניינו הוא יציאת מצרים נזכה בעז"ה לחוג במהרה בגאולה השלימה שבה נצא מכל הגלויות.

קרנות המזבח - ענפים שיוצאין

אורם הלא עצמי של חגי ה'תורה שבעל פה' - חנוכה ופורים, שכאמור מקבלים את אורם מחגי ה'תורה שבכתב' הוא העומד מאחרי כך שהם מכונים בתואר 'קרנות המזבח'¹⁷.

התלמוד הבבלי והתלמוד הירושלמי. וראה בספרו (שמחת תורה תשנ"ג, עמוד רנ) שהזכיר את הקשר בין שני המועדים וכתב שהסוכות מסמל את התלמוד הבבלי והחנוכה מסמל את התלמוד הירושלמי, והם אלו שמחזיקים את בני ישראל בגלותם.

15. אסתר ט

16. שבת דף פח א.

17. למעשה קיימת סיבה פשוטנית יותר לכך שחג החנוכה מרומז בתוך 'קרנות המזבח' והוא לפי שבימי החנוכה חנכו את המזבח בבית המקדש, וכפי שמפורש ב'מגילת תענית' (פ"ט): "מה ראו לעשות חנוכה זו שמנה ימים, אלא בימי מלכות יון נכנסו בני חשמונאי להיכל ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכל שבעת הימים היו מתקנים בכלי שרת" ע"ש, אולם השפת אמת מסביר כאן את הרעיון שבדבר, ועיין 'זרע קודש' (שיצוטט להלן בהמשך המאמר) 'לב שמחה' (מקץ-חנוכה תשמ"ב ד"ה היונים).

עניין עמוק הנמצא בכינוי זה של 'קרנות המזבח' אמר מרן האמרי אמת' מגור (פורים תרפ"ו, וע"ע בחנוכה תרפ"ז סוף ליל ו, תרצ"ב ליל ו) שזה רמז שזהו הזמן שבו יכולים להתקרב גם הרחוקים ביותר שהרי האחיזה בקרנות המזבח מצילה גם את חייבי המיתה (ראה מלכים א' ב כח; אולם עיין היטב במסכת מכות דף יב א וצע"ג ומצוה ליישב).

'קרנות המזבח' הלא הם הבליטות שבראש המזבח היוצאות מארבעת הזויות שלו. בליטות אלו הם אינם חלק מעצם המזבח אלא כמין תוספת היוצאת ממנו; וחנוכה ופורים נמשלו אל קרנות אלו, שכן אף הם אינם חלק מעצם החגים אלא תוספת היוצאת מהם. וכלשון השפת אמת:

"עד קרנות המזבח - רמז לחנוכה ופורים שהם ענפים שיוצאין מגוף הרגל ונקראין קרנות המזבח"; "ובמקום אחר פרשנו רמז בפסוק 'אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח' שהם בחינת חנוכה ופורים, שהקרנות אינם גוף המזבח רק הארות המתפשטים והם בחינת חנוכה ופורים, והבן".

הסוכות מאיר על החנוכה

וההשפעה של אורות חג הסוכות על החנוכה אינה רק מחד גיסא כי אם גם לאידך גיסא שאורות החנוכה מסייעים בידינו לקלוט את אורות חג הסוכות. חג הסוכות הוא אכן האור המשפיע לחג החנוכה כדוגמת החמה המאירה את הלבנה, אולם גם חג החנוכה מסייע בידינו לקלוט את אור חג הסוכות כדוגמת מי שאינו יכול ליהנות מאור החמה ישירות שהוא נהנה מאור הלבנה וכדלהלן.

'חנוכה' הוא מלשון 'חינוך' והוא בא במשמעות של חידוש והתחלה, אך יש לראות את החידוש וההתחלה שלו משני אופנים. מחד גיסא, הרי שכהמשך מכל המתבאר עד עתה שהארות חג הסוכות מתפשטים עד החנוכה, צריך לומר ש'חנוכה' הוא עדיין בבחינת תחילת השנה. השנה הלא מתחילה בחודש תשרי שבמרכזו נמצא חג הסוכות, ומכיוון שאורות הסוכות מושפעים לחנוכה הרי שחג החנוכה נחשב עדיין לתחילת השנה.

וכלשון השפת אמת: **"כי נמשך הארת החג עד חנוכה, ולפי זה נראה כי התחדשות השנה שבתשרי נמשך עד עתה, ולכן מביא עוד ביכורים שעוד הזמן בכלל ראשית השנה. ולכן נקרא חנוכה שעתה נגמר החינוך והתחדשות של השנה"**¹⁸.

והחנוכה מאיר על הסוכות

אולם יש בו גם היזון חוזר שבו חג החנוכה משפיע על חג הסוכות, וכלפי זה ניתן לראות את ימי החנוכה כתחילת השנה ממש ביחס לכל המועדים שיבואו אחריו.

את יסוד הדברים אנו מוצאים בספר 'קדושת לוי' המחדש שחנוכה הוא למעשה 'התחלת הימים טובים בשנה החדשה אחר סוכות', וכלשונו¹⁹: **"והארה ראשונה של כל השנה אחר ראש השנה ויום כיפור ושמיני עצרת הוא חנוכה, שעדיין לא היה שום יום**

18. וראה עוד בספר 'אזור אליהו' (בתחילת פרשת מקץ וחנוכה): **"וחנוכה הוא הסיום מכל המועדות**

כמ"ש 'אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח' דהיינו ימי חנוכה".

19. 'קדושת לוי' סוף קדושה ראשונה לחנוכה.

טוב משמיני עצרת, לכן נקרא 'חנוכה' לשון התחלה, וראשון של דבר נקרא 'חנוכה', כאשר כתבנו למעלה לשון חנוכת הבית, והוא ההארה ראשונה שבשנה לכן נקרא 'חנוכה' והבן".

מסביר השפת אמת כי אכן חג החנוכה מסייע בידינו לקבל את קדושת ימי חג הסוכות, ונמצא האור של הסוכות והחנוכה ברצוא ושוב, הסוכות מאיר את החנוכה והחנוכה מאיר את הסוכות.

זה צריך לזה

את עומק הרעיון שבדבר ניתן לראות כשנתבונן במשמעות הכינוי שהוענק לסוכות 'תורה שבכתב' מול הכינוי שהוענק לחנוכה 'תורה שבעל פה', ובזה יפתח לנו הפתח להבין את הצורה שבה כל חג מסייע לרעהו.

התורה שבכתב היא הרי הבסיס של התורה שבעל פה, שכן כל התורה שבעל פה לא באה אלא כדי לפרש ולהרחיב את התורה שבעל פה. אם נשתמש גם כאן במשל של החמה והלבנה, הרי שהתורה שבכתב היא כמו החמה שמשפיעה מאורה והתורה שבעל פה היא כמו הלבנה שהיא המקבלת את האור.

אולם המציאות היא שלא ניתן להבין את התורה שבכתב אילולי התורה שבעל פה, ורק על ידי כל דרשות חז"ל שבתורה שבעל פה המגלות לנו את הכוונה האמיתית בתורה שבכתב יכולים אנו לקיים את התורה שבכתב.

הוי אומר: התורה שבכתב היא האור המשפיע והתורה שבעל פה היא האור המקבל, אולם בלי הכלי של התורה שבעל פה אין אנחנו יכולים לקלוט את האור של התורה שבכתב.

וכך בדיוק זה בחג הסוכות מול חג החנוכה. חג הסוכות הוא אכן האור המשפיע על חג החנוכה, אולם לא ניתן לקבל את אורות חג הסוכות אילולי ההכנה של חג החנוכה שהוא התחלת הימים טובים, ורק על ידו אנו משיגים ומקבלים את אורות החגים של התורה שבכתב²⁰.

לשנה אחרת קבעום

לא תמיד היו כך פני הדברים, כי קודם לימי החשמלונים היו בני ישראל במעלה רמה ונשגבה שבה הם היו מסוגלים לקלוט את אורות חג הסוכות גם לולי חג החנוכה, אלא

20. מעניין לציין כאן אל דברי חתנו של השפת אמת' הלא הוא הרה"ק רבי חנוך צבי הכהן מבענדין הכותב בספרו 'כהן פאר' (חנוכה ד"ה איתא במחזור): "... וי"ל דחנוכה כוח מכל המועדות, דעניין נר שייך ליציאת מצרים ופסח, נר אורה ותורה אור שייך לשבועות, מחג ועד חנוכה - שמונה ימי סוכות שמונה ימי חנוכה, שמן חכמה שופר חכמה, יו"כ ככהן חנוכה על ידי כהן".

שברבות הימים ירדו בני ישראל מאותה מדרגה רמה ועליונה ולכן הוסיף לנו השי"ת ברחמיו את ימי החנוכה כדי שבאמצעותם נוכל לקבל את אורות חג הסוכות.

שוב הרי זה דומה לתורה שבכתב מול התורה שבעל פה, כי בימי קדם לא הייתה כתובה התורה שבעל פה, כי בני ישראל היו במדרגה עליונה שבה הם היו לומדים את התורה שבעל פה בתוך התורה שבכתב, אלא שברבות הימים ירדו בני ישראל ממדרגתם והוצרכו לכתוב לעצמם את התורה שבעל פה ורק על ידה הם יכלו להשיג את התורה שבכתב.

ומה ינעם לנו לשון קדשו של השפת אמת אשר הרחיב בזה: "לשנה אחרת קבעום ועשאוים יום טוב. מקשין, למה לא בשנה הראשונה. והענין הוא, כי הנה כל אלה הימים אשר המה קבועים לדורות המה עמודים שהעולם עומד עליהם וכמו הג' רגלים שהם ממש רגלים שכל השנה נשען עליהם רק בדורות הקדמונים היה די להם בג' רגלים, ודורות האחרונים שהיה גלוי וידוע לפני אבינו שבשמים שלא היה לנו תקומה ח"ו והוסיף לנו מועדות אלו"²¹.

בני בינה - ימי שמונה קבעו

לא זו בלבד שאורות הסוכות מתפשטים עד חג החנוכה אלא שכל נס זה שהיה בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול שבו נצחו החשמונאים לא היה אלא מכוחו של חג הסוכות שהאיר אליו.

וכשראו חכמים את גודל הנס שנפעל מכוח ימי הסוכות, והתבוננו עוד יותר וראו שהנס נעשה על ידי החשמונאים הכוהנים בדומה למוטיב העיקרי של חג הסוכות - נס ענני הכבוד שנעשה בזכות אהרן הכהן²², השכילו מכך את הקשר ההדוק בין שני מועדים אלו, ותקנו את ימי ההודאה במשך שמונה ימים בדומה לשמונת ימי חג הסוכות - אשר הוא החג היחיד המתארך על פני שמונה ימים.

ובדומה לכך תקנו חכמים את מצות היום - הדלקת נרות חנוכה באופן מיוחד של הידור, שיהיה בזה 'מהדרין' ואף 'מהדרין מן המהדרין'²³, שכן גם במצוות ימי הסוכות מצאנו את העניין המיוחד של ההידור בלולב ובאתרוג²⁴.

זוהי הסיבה שבעל הפיוט המפורסם 'מעוז צור' משורר בפיוטו: "בני בינה - ימי שמונה קבעו שיר ורננים". הרי "נבון - זה המבין דבר מתוך דבר"²⁵, ומה כאן הבינו דבר מתוך

21. ועיין שם בהרחבת דבריו.

22. תענית דף ט א.

23. שבת דף כא ב.

24. סוכה דף לא א.

25. חגיגה דף יד א.

דבר? – אלא הכוונה היא לאותה הבינה היתירה שניתנה בחכמים בבואם לקבוע את ימי החנוכה בכך שהם הבינו והשכילו לקבוע זאת למשך שמונה ימים, שכן ברוחב דעתם הם הבינו שעומק נס החנוכה קשור הוא לימי הסוכות, ואם הסוכות משתרע על פני שמונה ימים בדין הוא שאף ימי החנוכה יהיו כן.

ניצחון החנוכה בזכות פרי החג

גם המחלוקת היסודית בצורת הדלקת נרות חנוכה שנחלקו בית שמאי ובית הלל, אם ביום הראשון מדליק שמונה נרות ומכאן ואילך הוא פוחת והולך או שהוא מדליק נר אחד ומכאן ואילך מוסיף והולך²⁶, תלויה באופן שבו יש ללמוד את הקשר בין חנוכה לסוכות.

אחד ההסברים שמביאה הגמרא בביאור דעת בית שמאי שיש להדליק את נרות החנוכה באופן של פוחת והולך הוא שנרות החנוכה הם 'כנגד פרי החג' – כדוגמת הפרים שהיו מקריבים בבית המקדש בחג הסוכות, אשר כפי המפורש בפרשת פינחס היו מקריבים ביום הראשון של סוכות שלושה עשר פרים לקרבן עולה, ביום השני שנים עשר פרים, וכך פוחת והולך מיום ליום.

מסביר השפת אמת כי הקשר בין העובדה שבסוכות מקריבים את הפרים באופן של פוחת והולך לדין שבית שמאי אמרו שיש להדליק את נרות החנוכה באופן של פוחת והולך אינו גרידא מחמת שנס החנוכה התרחש בזכות חג הסוכות אלא הקשר ביניהם הוא מהותי יותר.

סך הכול של הפרים שמקריבים בחג הסוכות הוא שבעים פרים בדיוק כמניינם של אומות העולם שאף הוא כולל שבעים אומות²⁷. ומה שהפרים פוחתים ומתמעטים מיום ליום – מבואר במדרש²⁸ – שהוא בא לרמוז שאף כוחם של אומות העולם פוחת והולך. ואם אמרנו שכוחו של חג הסוכות משפיע עד ימי החנוכה נמצא שהכיליון המוחלט של אומות העולם הרי הוא נהיה בחנוכה²⁹.

26. שבת דף כא ב.

27. סוכה דף נה ב.

28. המדרש הובא בדברי המהרש"א סוכה דף נה ב, ועיין בזה הקדוש סוף פר' פנחס דף רנט א.

29. השוה למבואר ב'תפארת שלמה' (חנוכה): "ויעקב נסע סכותה (בראשית לג יז) איתא בספרים הקדמונים כי יעקב אבינו ע"ה נסתלק בסוכות והשבעים יום כלו בחנוכה ואז עלה באור ד", וכן כתב בזה הבני יששכר (מאמרי כסלו מאמר א): "ולפי הקבלה בידינו היה הדבר בכסלו בימי חנוכה, כי יעקב אסף רגליו אל המטה ביום א' דסוכות כפי הקבלה שבידינו מן הרמז בפסוק 'ויעקב נסע סכתה' ונשלמים השבעים יום בחנוכה".

ועניין זה שבין חנוכה לסוכות ישנם שבעים יום הוא כפתור ופרח עם המובא כאן שמחייט השבעים אומות נעשית בשבעים יום אלו שבין סוכות לחנוכה.

רק מחמת זאת שכוחם של אומות העולם נחלש בבחינת 'פוחת והולך' מיום ליום, תהליך שתחילתו בימי הסוכות וסופו בכליון הגמור בימי החנוכה, הצליחו החשמונאים לנצח את היוונים. ומהאי טעמא הם בחרו לציין את נס נרות החנוכה באופן של 'פוחת והולך' כי הפחתה זו בכוחם של אומות העולם עד לכיליונם המוחלט היא שעמדה להם בניצחונם על היוונים.

גם ה'מוסיף והולך' סובר כך

גם בית הלל הכירו היטב בסיבה זו שהפחתה זו של פרי החג שהכריעה את אומות העולם היא שעמדה לחשמונאים לנצח ולהביס רבים ביד מעטים וגיבורים ביד חלשים, אלא שבית הלל העדיפו להסתכל על הצד השני של אותה מטבע.

חז"ל מדגישים את הניגוד הישיר הקיים תמיד בין מצבם של ישראל לבין מצבם של אומות העולם. לא ייתכן ששניהם יהיו בדרגה שווה ובאותו מצב אלא כשזה קם הרי שזה נופל, ולעולם אין ביניהם שוויון³⁰.

הכוונה היא כמובן לא רק על המצב הפיזי והגשמי של בני ישראל מול אומות העולם אלא גם ובעיקר למצב הרוחני של צד הקדושה כנגד צד הטומאה, שככל שצד הטומאה מתמעט והולך כך באופן ישיר מתרבה צד הקדושה.

בית הלל העדיפו אפוא לציין את נס חנוכה בהדלקת הנרות באופן של 'מוסיף והולך', כי אמנם הנס הגיע על ידי שאומות העולם הנרמזים בתוך הפרים הקרבים בחג הסוכות התמעטו והלכו, אולם עדיף יותר לציין את עיקר המטרה שבמיעוט הטומאה והוא ריבוי הקדושה, שככל שהתמעט כוחם של אומות העולם כך התרבה כוחם של בני ישראל³¹.

טיבו של האור הגנוז

אם נעמיק יותר נראה כי מיעוט כוחם של אומות העולם על ידי הקרבת פרי החג, מה שכאמור הביא את ניצחונם של החשמונאים על היוונים מתאפיין במשמעות העמוקה של מוטיב האור בתורת החסידות, וזה מה שהביא את ציון הנס דווקא על ידי נרות חנוכה ודווקא באופן הדומה לפרי החג.

30. וכפי ששינו (מגילה דף ו א): "קסרי וירושלים, אם יאמר לך אדם: חרבו שתיהן - אל תאמן, ישבו שתיהן - אל תאמן. חרבה קסרי וישבה ירושלים, חרבה ירושלים וישבה קסרי - תאמן. שנאמר (יחזקאל כו ב): 'אמלאה החרבה' אם מליאה זו - חרבה זו אם מליאה זו חרבה זו. רב נחמן בר יצחק אמר מהכא (בראשית כה כג): 'זלאם מלאם יאמץ'".

31. ועיין כדוגמת רעיון זה בספר 'ארץ צבי' (חנוכה תרפ"ז עמוד קעד ד"ה בית), והשוה גם עם דברי החתם סופר (שבת דף כא ב): "ונ"ל לבית שמאי עשו עיקר ממפלת השונאים על כן פוחת והולך כשבעים פרי החג שהמה נגד שבעים אומות, ולבית הלל קבעו נגד עלייתן של ישראל על כן מעלין בקודש".

ידועים דברי הגמרא במסכת שבת³² המסבירה שהנר מערבי בבית המקדש אשר היה דולק ללא הפסקה "עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל". ונשאלת על כך השאלה: כיצד יכול ה'נר מערבי' הדולק בתוך בית המקדש לשמש עדות לבאי עולם הנמצאים מחוצה לה על כך שהשכינה שורה בישראל, וכי אומות העולם רואים את הנס שבבעירת הנר המערבי.

התשובה לכך היא שעצם העובדה כי שבני ישראל מופרדים מאומות העולם, וזר הקרב אל תוך בית המקדש יומת, היא היא אותו האור האמיתי שעליו אנו דנים והוא זה העדות אל כל באי עולם.

את שורש הדברים מוצא השפת אמת במה ששינינו במסכת חגיגה³³ שאת ה'אור שברא הקדוש ברוך הוא ביום ראשון' שמסגולתו הרוחנית היא ש'אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו' גזז הקב"ה לצדיקים, והוא מסביר כי עצם קיום ומהות האור הרוחני הוא זה שהאור מובדל ומוסתר מן הרשעים והוא גנוז וטמון עבור הצדיקים. האור זהו הפירוד, ולכן אם פירוד מוחלט זה אינו קיים הרי שזה מיד מביא עימו את החושך הרוחני.

כך שאין מקום לשאול כיצד יכולים באי העולם הנמצאים בחוץ להכיר באותו האור הנמצא בפנים, כי אדרבה עצם ההיפרדות וההבדלות בין ישראל לאומות היא זו האור הגנוז, והמהות של הנר המערבי הוא רק בכך שאין אומות העולם שייכים לזה - "והענין הוא, כי זה העדות שעל ידי שנבדלו בני ישראל משאר האומות זכו להמשיך אור עליון ביניהם והקב"ה שורה בישראל וממילא מאירין לכל העולם".

היוונים באו לכבות את אור ההתבדלות

על נקודה זו בדיוק נלחמו היוונים בכלל ישראל. המשנה במסכת מידות³⁴ מספרת על שלוש עשרה פרצות שפרצו היוונים בחומות בית המקדש. פרצות אלו אינם אלא מה שהצליחו היוונים לכבות את האור הגנוז, כי בפרצות אלו באו היוונים לטשטש ולבטל את ההפרדה והריחוק בין ישראל לאומות העולם, וכשהפרדה אינה קיימת הרי שהאור אינו דולק.

המלחמה של היוונים להתקרב לבני ישראל באה גם לידי ביטוי בכך שהם כפו לתרגם את התורה ליוונית. כי כל עוד שהתורה הייתה כתובה רק בלשון הקודש לא היה ליוונים

32. דף כב ב.

33. דף יב עמוד א

34. מידות פ"ב מ"ג.

כל קשר עם התורה, וחומת ההפרדה הייתה קיימת. אולם עם תרגום התורה ליוונית חלה התקרבות נוראה בין היוונים לבני ישראל³⁵.

וכך היה גם בכל מעשיהם ומלחמתם נגד בני ישראל כשכל כוונתם לא הייתה אלא לבטל את הריחוק וההפרדה שהייתה קיימת בין ישראל לאומות העולם, ואשר כאמור התקרבות זו כיבתה עימה את האור הגנוז³⁶.

פרי החג הדליקו את האור

ההצלחה של החשמונאים להתגבר על היוונים ומזימות ההתקרבות שלהם באה על ידי הקרבת פרי החג בסוכות. בעיקרון נועדה הקרבת שבעים פרי החג לתועלתם של שבעים אומות העולם, אך למרבה הפלא גורמת הקרבה זו לשנאת עולם בין בני ישראל לאומות העולם.

והדברים מפורשים בדברי המדרש³⁷ על הפסוק³⁸: "תַּחַת אֶהְבֵּתִי יִשְׁטַנּוּנִי וְאֲנִי תִפְלֵה" - את מוצא בחג, ישראל מקריבין לפניך שבעים פרים על שבעים אומות. אמרו ישראל: רבון העולמים, הרי אנו מקריבין עליהם שבעים פרים והיו צריכין לאהוב אותנו והם שונאין אותנו, שנאמר תחת אהבתי ישטנוני".

שנאה זו היא תועלת עצומה עבור בני ישראל שכן בכך מתרחקים אומות העולם מבני ישראל והפירוד ביניהם מתחזק יותר ויותר. פירוד זה כאמור הוא זה שמדליק את האור הגנוז שאותו לחמו היוונים לכבות, ונמצא איפוא כי הקרבת פרי החג היא זו שהאירה על ניצחון החשמונאים והביאה את נס חנוכה, ואשר על כן מציינים אותו בהדלקת נרות חנוכה כזכר לאותו אור הגנוז שניסו היוונים לכבות ושניצל בזכות הקרבת פרי החג³⁹.

35. והשוה למובא במגילת תענית: "שמונה בטבת - נכתבה התורה יונת בימי תלמי המלך, והחשך בא לעולם שלשה ימים" - הרי שההתקרבות של תרגום התורה הביאה עימה את החושך.

36. וזהו שאמרו במדרש (ב"ר ב ד): "וחושך זה גלות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן שהיתה אומרת להם, כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל".

37. במדבר רבה כא כד.

38. תהלים קט ד.

39. השוה גם לדברי השפת אמת' (מקץ - חנוכה תרמ"ד ד"ה במדרש): "כמו שכתבנו במקום אחר הפירוש בנר מערבי עדות היא שהשכינה שורה בישראל, הגם שהנס היה רק בפנים. רק זה העדות שאין השראת השכינה רק בהבדלת בני מן העמים עעכו"ם שם בתוכם יש התגלות השכינה ולכן כשנתקרבו הרשעים ופרצו פרצות בחומה נסתלקה הקדושה. וחנוכה נתקן בהלל והודאה. נראה לפרש גם כן כנ"ל. דאחר שמעון הצדיק כבה נר מערבי. ונראה שהיוונים גרמו זה במה שאמרו כתבו לכם על קרן השור כו'. וכפו לפרש להם התורה יונת ואמרו שהמה שייכים לתורה וע"י זה ההתקרבות נסתלק הקדושה כנ"ל".

וכן במה שכתב (חנוכה תרנ"ו ד"ה עשאום): "באמת הפירוש חושך על הפרצות שעשו במקדש דאיתא מן ביהמ"ק יוצא אורה לכל העולם. כמ"ש במד' בראשית מהיכן נברא האורה מביהמ"ק ע"ש. וזה הי' ע"י שבנו

ההשתמשות בנויי סוכה ובנרות חנוכה

ומכאן נעבור לפרפרת מופלאה "על דרך הרמז" הבנויה על הקשר בין הסוכות לחנוכה, ושעימה השתמש השפת אמת לפרש סוגיא עמומה במסכת שבת⁴⁰ שבה דנה הגמרא לעניין השתמשות באור נרות החנוכה לצד ההשתמשות בנויי הסוכה במהלך ימי חג הסוכות.

הגמרא מביאה דין שקבע רב אסי: "אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה" – אסור לספור ולמנות מטבעות לאורם של נרות החנוכה. שמואל לא הבין את הדין של רב אסי ושאל: "וכי נר קדושה יש בה" ומדוע שיהיה אסור ליהנות מאורו. רב יוסף הסביר לו, שבדומה להלכות כיסוי הדם שבהם מצאנו חובה מיוחדת לשמור על כבודו של הדם ולא לנהוג בו בביזיון כדי 'שלא יהו מצות בזויות עליו' הרי שגם בנרות החנוכה יש לשמור על כבודם של הנרות ולא להשתמש באורם לצרכים האישיים כדי 'שלא יהו מצות בזויות עליו'.

ממשיכה הגמרא ואומרת כי שאלו את רבי יהושע בן לוי: "מהו להסתפק מנויי סוכה כל שבעה" – אותם הפירות שתולים בסוכה לצורך נוי וקישוט, האם מותר להשתמש בהם ולאכלם בתוך ימי חג הסוכות. ענה להם רבי יהושע בן לוי: "הרי אמרו 'אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה'" ואם כן, אף בנויי סוכה יהיה הדין כמו בנרות חנוכה.

ועל זה מביאה הגמרא: "אמר רב יוסף: מריה דאברהם!⁴¹ תלי תניא בדלא תניא. סוכה - תניא, חנוכה - לא תניא, דתניא: סככה כהלכתה, ועיטרה בקרמים ובסדינין המצויירין, ותלה בה אגוזים אפרסקין שקדים ורמונים ופרכילי ענבים, ועטרות של שבלים, יינות שמנים וסלתות - אסור להסתפק מהן עד מוצאי יום טוב האחרון של חג, ואם התנה עליהן - הכל לפי תנאו".

עולם הפוך ראינו כאן – מקשה רב יוסף – כיצד ייתכן שריב"ל יפשוט את הדין של נויי סוכה מהדין של נרות חנוכה, בעוד שלגבי נויי סוכה מצאנו על כך ברייתא מפורשת ואילו אצל נרות חנוכה אין זה אלא דינו של רב אסי, כך שמן הראוי היה שריב"ל יענה שהדין של נרות חנוכה נלמד מנויי סוכה ולא להיפך מכך.

בני ישראל בית קדוש ונבדל מכל האומות לכן שרתה שכינה ביניהם. וכ"כ במדרש שהי' במקדש חלונות שקופים אטומים צרות מבפנים ורחבות מבחוץ. הרמז כפי מה שהי' נסתר ונעלם מעיני הרשעים כך נגלה שם האור והאיר לכל העולם. וע"י שפרצו פרצות בחומה ואמרו כי גם הם שייכים לזה מיד נחשך האור וזה עדות שאור ביהמ"ק מוכן רק לבני". לכן אח"כ באו בניך וטהרו מקדשך והדליקו נרות. פי' שחזר האור למקומו. וכן איתא במדרש כי המשכן וביהמ"ק הי' טובה לכל העולם. ואם היו מניחין בני"י במקדשם היה יוצא משם אורה לכל העולם. ובהתקרבותם למקדש וימנע מרשעים אורם ובזה החשיכו גם לבני ישראל".

40. שבת דף כב א.

41. וברש"י שם: "מריה דאברהם - לשון תמיה הוא".

זוהי הסברא של ריב"ל

הגמרא אינה מסבירה את טעמו של ריב"ל על כך שהוא 'תלי תניא בדלא תניא' ולמד את דין נויי סוכה מנרות חנוכה בעוד שהסברא נותנת שהוא היה צריך לומר את ההיפך שנרות חנוכה נלמדים מנויי סוכה.

השפת אמת בליקוטים נדרש לדברי של ריב"ל ומבאר את הסברה בדבר על פי רעיון זה שהארות ימי חג הסוכות מתפשטים והולכים לימי החנוכה, והוא מקדים לדבריו את דברי רבינו האריז"ל שהטעם למה דקיימא לן כי אסור להשתמש לאורות נרות החנוכה הוא⁴²: "כי כדי להיות אור הקודש העליון יורד עד למטה, אשר שם מקומה במקום אשר מצויים שם החיצונים, ואנו חוששין שלא יתאחזו באור העליון, ולכן אין להנות מן האור".

אם הייתה ניתנת רשות להשתמש באורם של נרות החנוכה, הרי שבאותה מידה היו יכולים גם החיצונים להיאחזו ולינוק מהאור הקדוש העליון שבנרות חנוכה, וכדי שאכן לא יהיה לחיצונים כל אחיזה באור קדוש ועליון זה נפסק שאסור ליהנות מהאור ואיסור זה תקף גם כלפי החיצונים שאינם יכולים להשתמש לאורה.

מחדש השפת אמת שלפי כלל זה היה מן הראוי לומר שבסוכה יהיה מותר ליהנות ולהשתמש בנויי הסוכה "כי יש הגנה בסוכה ואין שם מגע נכרי"⁴³ – כך שאין כל מניעה מליהנות מהסוכה שהרי בין כך לא יוכלו החיצונים לינוק ממנו.

אלא שלא כך היא האמת ואיסור ההנאה וההשתמשות תקף גם בסוכה, וזאת מחמת היסוד הנידון במאמרנו שהארת הסוכה מתפשטת עד לימי החנוכה, והרי בימי החנוכה לא ניתן לומר שיש הגנה מהמגע נכרי, ולכן יש לחשוש גם בסוכה שהחיצונים יבואו לינוק מקדושתו העליונה בימי החנוכה.

נמצא שאיסור ההנאה בסוכות הוא אינו איסור מחמת עצמו אלא רק מחמת החנוכה, כי מחמת עצמו יש להסוכה הגנה מהמגע נכרי ורק מחמת שקדושתו מתפשטת עד החנוכה לפיכך החשש שמא יבואו החיצונים לינוק בחנוכה מקדושת הסוכה אוסרת את ההנאה מנויי הסוכה.

זו הייתה איפוא סברתו של ריב"ל אשר 'תלי תניא בדלא תניא'. הוא ידע גם ידע כי האיסור בנר חנוכה אינו אלא דין שאמר אותו רב אסי ואילו האיסור בסוכה הוא ברייתא

42. 'פרי עץ חיים' שער פורים פ"ד.

43. הוה לדברי הזוהר (פרשת אמור, דף קג א): "ועל דא כתיב כל האזרח בישראל ישבו בסכות כל מאן דאיהו משרשא וגזעא קדישא דישראל ישבו בסכות תחות צלא דמהימנותא, ומאן דליתיה מגזעא ושרשא קדישא דישראל לא יתיב בהו ויפוק גרמיה מתחות צלא דמהימנותא", וכבר נודע דברי הפייט 'כי אקח מועד' בנידון זה: "וְזָרַר לֹא יִהְיֶה בְּמוֹצְאוֹתֶיהָ, וְנִכְרַר לֹא יַעֲבֹר בְּתוֹצְאוֹתֶיהָ, וְעָרַל לֹא יִשְׁתַּף בְּמַחֲצוֹתֶיהָ, וְעוֹבֵד אֱלִיל לֹא יִרְמוֹס בְּחֻצוֹתֶיהָ, וְלֹאֻם לֹא יַעֲרֵב בְּחוֹצוֹתֶיהָ, כִּי אִם עֲמוּסִיו נוֹצְרֵי עֲדוֹתֶיהָ".

מפורשת, אך בכל זאת הוא העדיף לתלות את איסור הסוכה בנר חנוכה מחמת דזיל בתר טעמא, והרי טעם האיסור בסוכה הוא רק מחמת החנוכה.

מריה דאברהם

מפליא השפת אמת בהמשיכו לטוות את חוט הרעיון גם בדברי רב יוסף שאמר: "מריה דאברהם! תלי תניא בדלא תניא" והוא מסביר שלפי הדברים האמורים אין דברי רב יוסף מתפרשים בלשון בתמיה אלא בלשון של בניחותא, ורב יוסף אכן ירד לסוף דעתו של ריב"ל שלמד את דין הסוכה מדין החנוכה.

כדרכו מקצר השפת אמת מאוד והוא כותב על כך בזה"ל: "ויש לומר, שכן היה כוונת רב יוסף לפרש דברי ר' יהושע בן לוי, ומריה דאברהם הוא הנהגת מדת התשובה, בחינת הסוכה, אם הבנים, ישמע חכם ויוסיף לקח".

אחד היה אברהם אבינו אשר "מיום שברא הקדוש ברוך הוא את העולם לא היה אדם שקראו להקדוש ברוך הוא אדון, עד שבא אברהם וקראו אדון"⁴⁴, ועליו אמרו חז"ל⁴⁵ שהוא היה מתוקן לקראו בשם ה' אל כל באי עולם להחזירם בתשובה ולהכירם את יוצרם – אברהם אבינו מסמל איפוא את מידת התשובה!

וכבר נודע⁴⁶ שמידת התשובה היא מידת ה'בינה', שנאמר⁴⁷ "וּלְבָבוּ יִבִּין וְשֵׁב וּרְפָא לוֹ" – שכן תבונתו של האדם היא שמביאתו להתגבר על רוח השטות⁴⁸ שאחזה בו בעשיית העבירה! מידה זו גם נקראת מידת 'אימא עילאה'⁴⁹ הנרמזת במה שנאמר⁵⁰: "אם הַבְּנִים שְׂמִיחָה" – כי מידת התשובה מגוננת על האדם כאמא על צאצאיה.

עוד אמרו⁵¹ שהסוכה היא בבחינה זו של 'אימא עילאה' המסככת על בניה. הוי אומר שהסוכה יש בה למעשה את מידת ה'תשובה' ומידת ה'בינה'.

ההגנה של הסוכה השומרת על אורותיה העליונים לבל יוכלו לשלוט בה החיצונים היא אכן מידה זו של 'אם הבנים' אשר באורה המקיף מגוננת על הסוכה ומצילה עליה ממגע נכרי, כאמא זו השומרת על אפרוחיה. ואם נתבאר שכוח זה הוא ממידת התשובה

44. ברכות ז ב.

45. בראשית רבה ל ח.

46. זוהר הקדוש פרשת לך דף עט ב, ועוד.

47. ישעיהו פרק ו פסוק י.

48. סוטה דף ג א.

49. זוהר הקדוש פרשת ויחי דף ריט א, ועוד.

50. תהלים פרק קיג פסוק ט.

51. זוהר הקדוש פרשת תרומה דף קלה א ועוד.

והבינה, הרי שזה מרומז במה שאמר רב יוסף "מריה דאברהם" – אשר מידות אלו של אברהם אבינו, התשובה והבינה, הם אכן מצילים את הסוכה ומגינים עליה וכדלהלן.

תלי תניא בדלא תניא

עוד עלינו לדעת כי משמעות הלשון 'תניא בדלא תניא' היינו ש'תניא' מול 'לא תניא' מסמל את הדבר שיש בו תוקף מול הדבר שאין בו תוקף, וסוכה יש בה תוקף כיוון שכאמור אם הבנים מגינה עליה ומצילה אותה מן החיצונים, אולם חנוכה אין בה את תוקף זה.

ומחמת שכבר נתבאר שאורות הסוכה משפיעים לחנוכה, הרי שה'לא תניא' שיש בחנוכה – שממנו יכולים החיצונים לינוק, הוא המביא לכך שגם הסוכה שהוא 'תניא' לא יוכלו להשתמש בה כדי שלא יוכלו החיצונים לינוק מאורותיה המושפעים לחנוכה.

והוא הדבר אשר אמר רב יוסף בלשון בניחותא: "מריה דאברהם"⁵², אשר ממידות אלו של אברהם אבינו, התשובה והבינה שהם בסוד אם הבנים, אנו למדים את תוקף עניין הסוכה הנקראת 'תניא' שאין החיצונים יכולים לינוק ממנה, מה שאין כן בחנוכה שאין בה עניין זה ולפיכך היא נקראת 'לא תניא', ומכיוון דהא בהא תליא והחנוכה מקבלת את אורה מהסוכה לפיכך אף הסוכה אסור להשתמש בה⁵³.

בתורתו של בעל 'משנת חסידים'

ומצאתי שכבר קדמו ביסוד פירוש זה המקובל האלוקי רבי רפאל עמנואל חי ריקי בעל 'משנת חסידים' בספרו הקדוש 'אדרת אליהו'⁵⁴ הכותב בקצרה אודות דברי הגמרא הדנה בהשתמשות בנויי סוכה ובנר חנוכה: "יש להם שייכות זה לזה כמו שאמרנו לעיל, משום הכי תלה הסוכה בחנוכה אע"ג דהוי תניא בדלא תניא...".

52. יצוין שמלבד ההסבר הנוכחי הנוגע רק לדברי הגמרא כאן התולה תניא בדלא תניא, הרי שהשפת אמת מסביר במקום נוסף (שפת אמת ליקוטים' ליקוטי הש"ס ד"ה בגמרא מרי' דאברהם) על כך שבאופן מהותי אליבא דאמת אכן יש לתלות תניא בדלא תניא, ואלו תורף דבריו: "בגמרא 'מריה דאברהם תלי תניא בדלא תניא' כו'. זה הלשון מורגל בש"ס, ויתכן לפרש כי ענין זה אמת אצל הקב"ה שברא יש מאין וכן תמיד אצל הקב"ה שבא הכל מבחינת ההעלם והנסתר כי הקב"ה קדוש ונעלם ונמצא השפעתו בא ממקום הנעלם אל הגילוי, וזה סוד מריה דאברהם שהוא עלמא דאתכסיא ושם ממש מקום דתליא תניא בדלא תניא. והכלל כמו שאמרנו כי מצד הקב"ה בא ההעלם אל הגילוי, אבל מצד האדם נהפך כי בא מן הגילוי על ידי ששומרין המצוות נתעלה אדם ונעשה תיקון הנסתר, וזהו שאמר מריה דאברהם כו' שזה הענין שייך אל הקב"ה לא לנו, ובביאור יותר כי יתכן לומר שכל הנ"ל אמת כי כן הוא כי תורה שבעל פה... ועוד האריך בזה בדברים נכוחים.

53. ואולי ייתכן לפרש את דברי הגמרא כאן באופן אחר, זאת על פי דרכו של השפת אמת כאן בשילוב עם דבריו במכתבו (הנדפס בשפת אמת ליקוטים לחנוכה) שבו הוא מסביר שגם בחנוכה יש עניין של 'אם הבנים' יעו"ש, ולפיכך אכן תמה רב יוסף על ריב"ל ושאל עליו בלשון בתמיה 'מריה דאברהם' – הלא מידות אלו יש בחנוכה כמו בסוכה, ושוב מה העניין לתלות תניא בדלא תניא, ויש לעיין בזה.

54. 'אדרת אליהו' ליוורנו תק"ב, שבת כב א.

ומה שכתב שכבר דיבר בזה כוונתו היא למה שכתב שם קודם לכן בעניין זה, ושם גם כתב כעין הדברים האמורים לעיל, ומחיבת הקודש נעתיק את לשונו:

"כנגד פרי החג - לרמוז דיש קשר לחג עם חנוכה ד'מהחג ועד חנוכה מביא ואינו קורא' לת"ק דפ"א דביכורים דהלכתא כוותיה. ועוד משום דחנוכה דמיא לחג שמרבים בו נרות בשמחת בית השואבה, וכן הוא שמונה ימים כחנוכה וכן גומרים בו ההלל כחנוכה.

ולפי ששמאי שרשו מהגבורות הרמוזות במנצפ"ך שמספרם פ"ר ביקש לעשות רמז לשרשו בפרי החג.

ועוד יש רמז בזה ממי ניצולנו בחנוכה והוא ממלכות יון שמספרו עם השלושה אותיות הכולל הוא ע' כמספר פרי החג, והאומה הרשעה הזאת היא הייתה רוצה שנכתוב על קרן השור והוא הפר שאין לנו חלק באלהי ישראל בר מינן. ועוד יש דמיון לחנוכה עם החג דהיא פסולה למעלה מעשרים אמה כסוכה שבחג".

במים עזים נתיבה

ואם בתורת הקבלה עסקינן הרי שבעצם העניין לקשר את חג הסוכות עם חג החנוכה כבר קדמו תלמידו המובהק של רבינו מוהר"ח – המקובל האלוקי רבי חיים הכהן מארם צובא הכותב על ההארה האלוקית הנמצאת בימים אלו.

דבריו נסובים סביב דברי התלמוד הירושלמי במסכת שבת⁵⁵ הדורש את הפסוק⁵⁶: "כֹּה אָמַר ה' הַנּוֹתֵן בַּיָּם דֶּרֶךְ וּבַמַּיִם עֲזִים נְתִיבָה" - "ורבנן אמרין: 'הנותן בים דרך' מן העצרת ועד החג 'ובמים עזים נתיבה' מן החג ועד חנוכה"⁵⁷.

בפשטות אין כוונת הירושלמי אלא לספר את נפלאות הקב"ה בתוקף גלי הים כאשר עיני הלומד שם תחזינה מישרים, אולם רבי חיים הכהן בספרו 'טור ברקת'⁵⁸ כותב על כך כדלהלן:

"ולא על חינם פירשו כך, ואע"ג כי הנראה בזה להודות להקב"ה שהודיע דרך לבני האדם במים רבים, מה גם ילמדנו מזה בני האדם דרך ארץ שלא לפרוש בים הגדול מזמן חנוכה ואילך..."

55. תלמוד ירושלמי שבת פ"ב ה"ו.

56. ישעיהו מג טז.

57. וכן הוא בבראשית רבה ו ה. יצוין כי הטור ברקת מביא את הדברים בזה"ל: "כבר אמרו חז"ל הנותן בים דרך – מאלול ועד חנוכה", אולם מכיוון שלא מצאנו גירסא שכזאת בדברי חז"ל אלא 'מן החג ועד החנוכה', הרי שתוכחת מוסרו מתאימה היטב לנידון מאמרינו (וראה 'קדושת לוי' לר"ה ד"ה הנותן).

58. 'טור ברקת' קושטא ת"י, סימן תקפ"א ס"ק א.

אמנם מכל מקום הם ידעו דרך ה' כי בימים אלו נמצא תוספת הארה משאר ימות השנה למעלה, וזה היה מזמן שעבר שנתרצה הקב"ה לישראל כאמור, ומאז ואילך הבורא ב"ה בחסדו הוא פותח בים העליון על ידי אורות עליונים שמתגלים בימים אלו... בימים אלו הוא בחסדו יתברך נותן בים דרך אורות ובמים עזים נתיבה ממשיך שם אותו נתיב לא ידעו עיט, והם נפתחים דרכי התשובה כמו שאמרו חז"ל תשובה נמשלה לים, והורה דרך לשבים שנאמר⁵⁹ 'טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך' זה".

בדברי רבותינו הראשונים

ולמעשה כבר מצאנו בספרי הראשונים שהתייחסו לקשר בין המועדים, הסוכות והחנוכה, כשבראשם כותב כן רבינו אלעזר מגרמייזא בעל ספר 'הרוקח'⁶⁰:

"וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל' וסמך ליה 'ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור' רמז לחנוכה, 'שמן זית זך' מן המובחר; ואמר 'להעלות נר'-'יערך את הנרות' ללמד: לילה ראשונה 'נר' אחת ואחר כך 'נרות'; סמך שמן נרות לסוכות - מה סוכות ח' ימים אף חנוכה ח' ימים וגומר את ההלל; וסמך אל חנוכה המזבח 'דבר אל אהרן קח את הלויים' - על ידי שבט לוי יוחנן כהן גדול נעשה חנוכה; ועוד סמך סוכה 'להעלות נר' לומר ששמחת בית השואבה על ידי נר כדאמרינן במסכת סוכה 'מנורות של חמשים אמה' ו'לא היה חצר שלא היו רואים בו' לכך סמך ורחב חמשים בחמשים [וגו'] החצר נחשת"⁶¹.

וכך מצאנו בעוד מהראשונים בשינויים ובתוספות כאלה ואחרים⁶² אשר הצד השווה שבהם שדרשו כמין חומר והסמיכו את ענייני ימי החנוכה לחג הסוכות⁶³.

59. תהלים כה ח.

60. ספר 'הרוקח' הלכות חנוכה סימן רכה.

61. על בסיס דברי הרוקח כותב הרה"ק רבי צבי אלימלך מדינוב בספרו בני יששכר (מאמרי חודש כסלו מאמר ב אות ה):

"עוד כתב הרב הקדוש הנ"ל: סמך שמן ונרות לסוכות מה סוכות ח' ימים אף חנוכה ח' ימים, ומעתה אזדא להו קושיית הפוסקים (ב"י או"ח סימן תרע) למה קבעו גם ביום הראשון יום טוב והדלקה הרי בו לא נעשה הנס, הנה נראה לי לפי הנ"ל דודאי חכמי הדור כשקבעו המצוה לדורות האיר הש"י את עיניהם למצוא הסמך בתורה, והנה ראו שהסמך הש"י פרשת הנרות לסוכות הבינו ברוח קדשם שהוא כדי ללמוד מסוכות ח' ימים וע"ש שהאריך בזה, וכיוצא בזה גם כתב במאמר יא אות ט.

62. עיין עליהם: 'מחזור ויטרי' סימן רל"ד, שבלי הלקט סימן קפ"ה בשם 'טעמי רבינו יהודה החסיד', בעל הטורים ויקרא כד ב, ועוד.

63. אגב אורחא אציין כי היבט נוסף בדברי חז"ל על הקשר בין סוכות לחנוכה נמצא בדברי המדרש (בראשית רבה כב ד) הכותב אליבא דרבי אלעזר הסובר כי בתשרי נברא העולם הרי שהביל היה קיים בעולם רק מן החג ועד החנוכה.

כמו שמבואר בזוהר

והנה הרה"ק רבי מאיר מקארסטשוב כבר הקדיש פרק שלם בספרו הנורא 'מאיר עיני חכמים'⁶⁴ אשר הוא כותב עליו בהקדמתו לזה הפרק כי 'בו יתבאר שהארת חג הסוכות נמשכת עד ימי חנוכה'.

ובתוך דבריו הוא כותב שזה כבר מפורש בזוהר הקדוש: "זוה שנמשך הארת החג של תשרי עד חודש טבת כמו שמבואר בזוהר (פנחס בר"מ) בסוד הכתוב⁶⁵ 'והמים היה הלוך חסור עד חודש העשירי' דא טבת, שהוא סוד ניסוך המים בחג הסוכות על השלמת ע' שרים וע' אומות בסוד הכתוב 'ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישרים אתו' ובניסוך המים מתמעטין מענין דלהון ומתמעטין טובא דלהון. וזהו שכתוב 'והמים' היינו מים הידועים של חג דמנסכין על הע' עממין אינון הולך וחסור עד חודש העשירי דא חודש טבת".

וישמע חכם ויוסיף לקח שם לעיין שם ברמזיו הגבוהים והנוראים מה שהאריך עוד בעניין זה והמסתעף ממנו ותן לחכם ויחכם עוד.

החנוכה בא כהשלמה לסוכות

אך ברור כי לא נוכל להתעלם מכך שהקשר המפתיע ביותר הקיים בין הסוכות לחג החנוכה הוא בעובדה המופלאה שבאותה שנה שבו היה הניצחון הגדול בו ניצחו החשמונאים את מלכות יוון לא נחוג חג סוכות מחמת רשעותם של היוונים שלא נתנו לבני ישראל לקיים את מצות היום, וכשניצחו החשמונאים נהגו שמונה ימים – מיום כ"ה בכסלו ואילך – את חג הסוכות כשהם מקיימים את מצות ארבעת המינים כדת היום.

גילוי מרעיש ומפתיע זה נמצא כתוב באגרת קדמונית אותה שלח יהודה המכבי ובית דינו אל אחב"י אשר באלכסנדריה שבמצרים, והידוע יותר בשמו 'ספר מכבים' או 'ספר חשמונאים'.

וכך מתוארת שם שמחת הניצחון על מלכות יוון⁶⁶: "ויחוגו את שמונת הימים בשמחה כחג הסוכות בזכרם את רעותם לפני זמן מה בחג הסוכות בהרים ובמערות כחיות השדה.

64. 'מאיר עיני חכמים' שדה לבן תקפ"ג, שער יג פרק ב. אגדה מופלאה אודות נסיבות חיבורו של ספר קדוש זה הביא בספר 'קהל חסידים החדש' (לבוב תרס"ו, אות קנח): "בעיר קאריסטשוב היה שם הרב הצדיק המקובל ר' מאיר ז"ל אב"ד, וחיבר ספר 'מאיר עיני חכמים', והספר הזה רובו בנוי על כוונת נר חנוכה כי הר"ר מאיר הנ"ל בא פעם אחת לרבו הקדוש ר' זאב וואלף המגיד מזיטאמיר ערב חנוכה וראה את רבו עומד ופניו כלפידים ומנקה את הלעמפיל של חנוכה, כן היה ערך כמה שעות, והרגיש ברבו הקדוש את הכוונות שהוא מכוון אז, וכשבא הרב ר' מאיר זל לביתו חיבר את הספר הנ"ל על חנוכה דרושים נחמדים בדרך פרד"ס... והיה איש מופת מאוד ומקובל גדול".

65. בראשית ח ה.

66. 'ספר מקבים' ב פרק י, לפי תרגומו של אברהם כהנא בתוך 'הספרים החיצונים' ח"ב.

ועל כן בענפי עץ עבות ובענפי הדר ובכפות תמרים בידיהם הודו לאשר הצליח בידם לטהר את מכוננו. ובדעת כולם נמנו וקבעו לכל עם היהודים לחגוג מדי שנה בשנה את הימים האלה"⁶⁷.

נמצאנו למדים שבאותה השנה נרדפו בני ישראל ולא הורשו על ידי היוונים לקיים את חג הסוכות ככל משפטו וחוקתו – וכל שמחת ימי החנוכה של אותה שנה לא באה אלא כדי להשלים את החסר, כך שאם הורתו ולידתו של חג החנוכה לא באה אלא כתשלום על חג הסוכות אין פלא שהארות חג הסוכות מאירים עד חג החנוכה⁶⁸.

'גמר חתימה טובה'

חשוב להאיר כאן – אם כי בקיצור אמרים – על קשר חסידי מהותי נוסף בין חג הסוכות לחג החנוכה, ואשר העניין הרוחני שבו בא לידי ביטוי במנהג ייחודי ומעניין שהביא הגה"ח רבי חיים יצחק אייזיק יוסטמן בספרו 'חיי יצחק'⁶⁹: "מנהג בין החסידים לברך זה לזה בחנוכה לגמר חתימה טובה".

מביא המנהג היה מחסידיו של הרה"ק מרן השפת אמת, ובהשקפה ראשונה נראה איפוא כי מנהג זה היה מקובל אצל חסידים ואנשי מעשה בחצר הקודש של חסידי גור,

67. וראה בספר 'ערוך השולחן' (או"ח סי' תרע"ה) שהעתיק ידיעה נכבדה זו כתירוץ קושיית הבית יוסף על קביעת החנוכה לשמונה ימים הגם שהנס לא היה כי אם שבעה ימים, וזאת משום שבעיקרו הוא נועד להשלים את ימי הסוכות: "ועוד טעם לזה מבואר בספר חשמונאי לפי שע"י הגזרות בטלו אז מלהקריב בחג הסוכות העבר ובשמיני עצרת ולכן לזיכרון זה עשו שמונה ימים חנוכה, וממילא כשהראו להם מן השמים הנס של הדלקה הראום שהסכימו על ידם לעשות שמנה ימים. וזהו שאמרו בשבת שם לשנה אחרת קבעום וכו' כלומר אחרי שראו דמשימי הוא דאסכימו על ידיהו לעשות שמנה ימים ע"י השמן שהראו להם שדלק ח' ימים ולזכרון הנס הזה קבעו להדליק נרות בחנוכה כמ"ש הטור".

אציין גם לשו"ת 'דברי יציב' (או"ח סי' רפג) שהביא דברי הערוך השולחן, וכתב עלה: "זה הענין שידוע בספה"ק דגמר החותם הוי בחנוכה, כי החשמונאים הקדושים המשיכו בחי' חג הסוכות והמשך ימים הקדושים עד אחר ימי חנוכה. וכן בצאנז היה סדר ימי חנוכה בדומה לחג הסוכות שהתפלגות ועריכת השולחנות נמשכו כמעט ברציפות לילה ויום כל הח' ימים והבן".

אולם מקור הדברים אינו בספר 'ערוך השולחן' אלא בספרו של ר' עזריה מן האדומים ('מאור עינים' אמרי בינה פרק נא [וראה לקו"ש חט"ו עמ' 368 הערה 17 בענין היחס לספר זה]) שהביא את דברי ספר חשמונאי: "ושקבעו שמחת חנוכה המזבח שמונה ימים יען אשר מעט קודם לכן לא יכלו לעשות את חג הסוכות מהצטרם לברוח אל ההרים והמדברות מפני לוחציהם כי רבו", והעתיק זאת רבי דוד גאנז בספרו 'צמח דוד' (בערך מלכי בית שני) ומשם העתיקו הגאון בעל 'סדר הדורות' (ג"א תרכ"ב).

68. שוב ראיתי כן מפורש במדרש לחנוכה (בתוך 'בית המדרש' של א' ילינק ח"א עמוד 135) שהיוונים רצו לעקור את מצות חג הסוכות והקב"ה השיבם: "אמר הקב"ה: חשבת לעקור שבעת הנירות ושמונה ימי החג הנני מביא עליכם שמונה ימים ושבעה בני חשמונאי שמאבדים אתכם מן העולם".

69. 'חיי יצחק' וורשא תרע"ב, ענייני חנוכה דף ע ב.

אולם מסתבר כי המנהג היה רחב יותר וזאת מחמת ששורש המנהג המבוסס על כך שגמר החותם של הימים הנוראים והושענא רבה הוא בימי החנוכה, מקובל הוא בכל קצוות באי שער תורת החסידות, וכדלהלן.

כך כותב הרה"ק רבי נפתלי מרופשיץ בספרו 'זרע קודש'⁷⁰: "אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח - פירוש: כי מצינו בספרים⁷¹ שהכתיבה בראש השנה וחתימה ביום הכפורים וגמר דין בהושענא רבה, עם כל זה אף שיוצאים הפתקין הנגזרים אין להם כח להתקיים עד חנוכה אולי יתקן האדם מה שעיוות⁷²".

נמצא שקדושת החג נמשך והולך עד חנוכה שאז רשות לקיים הפתקין, לכך יש לו לאדם להמשיך על עצמו ולקשר קדושת החג סוכות עד חנוכה. וזהו שאמר 'אסרו חג' פירוש: קשרו החג בעבותים - חג הסוכות שלוקחין בו ענף עץ עבות וקושרים הד' מינים בעבותים ולכן נקרא חג הסוכות 'חג בעבותים' - תקשרו הקדושה מהחג הזה 'עד קרנות המזבח' הוא חנוכה שאז היה חנוכה המזבח".

יש כאן למעשה את הרעיון של מרן השפת אמת שבו פתחנו את מאמרנו, אם כי הצעת הדברים במתכונתם הסופית היא שונה. ראשית כל מטעים כאן הרה"ק מרופשיץ שעצם חג הסוכות מכונה בשם 'חג בעבותים' על שם מצוות החג, והוא מוסיף ומוכיח

70. 'זרע קודש' ח"ב למברג תרכ"ח עמוד פא.

71. מי הם אותם 'ספרים' שבהם נאמר שגמר החותם הוא בחנוכה – עניין זה ראוי למאמר בפני עצמו, אולם נעמוד על כך בקיצור:

הרה"ק מאבריטש כותב בספרו 'בת עין' (פרשת וישב ד"ה ויהי) "הנה איתא בכתבי האר"י ז"ל שיעקר סוף גמר החתימה היא בחנוכה". אך אין הדברים מפורשים בכתבי האר"י שלפנינו, וראה מה שכתב הרה"ק ממונקאטש בספרו 'שער יששכר' (מאמר ימי אורה אות לו): "מבואר לעיל בשם הצדיקים ז"ל בספרים כי גמר החותם שהיה בסוכות ושמ"ע נמשך עד חנוכה. והנה באמת בגמרא ובמדרשים וזוה"ק וכתבי האר"י ז"ל לא מצינו זה בשום מקום. ודבר זה (שנמשך עד חנוכה) נמסר בסוד ה' ליריאי המקובל איש מפי איש. ונראה רמז בספרי וברש"י (פר' תבוא) שאין מביאים ביכורים אלא מעצרת ועד חג הסוכות בזמן שמחה ומחג הסוכות ועד חנוכה מביא ואינו קורא - הרי שחנוכה הוא נמשך עדיין במקצת מהחותם בחג הסוכות, אמנם בעלם והיינו 'מביא ואינו קורא' בפרהסיא כי הוא רק המקובל בסוד כנזכר". (ואגב אורחא תמהני עליו שבעת אשר שוטטו רעיוניו לראות כי לא מצינו כזאת בגמרא ובמדרשים איך לא שם אל ליבו כי מה שהביא מספרי ורש"י הוא למעשה משנה ערוכה במסכת ביכורים, וצ"ע).

ואכן כדברי הרה"ק ממונקאטש מפורש יוצא מדברי הרה"ק רבי מאיר מדזיקוב בספרו 'אמרי נועם' (פרשת בעלותך ד"ה א"י כ'): "ועיקר גמר החתימה היא בשעת התפילה - תפילת גשם כידוע, וצדיקים הראשונים גילו לנו ברוח קדשם אשר הדבר נמשך עד חנוכה".

ואכן ברבים מספרי החסידות הביאו את רעיון זה, וראה בספר היקר 'פרדס אליעזר' (ח"ב פרק יג) שליקט כעמיר גורנה אסופה יפה של מאמרים בנידון זה ומשם תקחנו לעת עתה עד אשר יהיה חזון למועד.

72. ראה בספר 'טל חיים' (פרשת וישב): "דשמעתי בשם כמה צדיקים על הפסוק בתהלים 'אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח' דיכולין לבטל על ידי תשובה ומעשים טובים הפתקין ר"ל עד חנוכה".

שהאררת הסוכות נמשכת עד לחנוכה מכך שגמר החותם הוא בחנוכה, אולם בעיקר רואה כאן הרה"ק מרופשיץ את התביעה הנדרשת מכל אדם ואדם – אסרו! קשרו את שני המועדים והמשיכו את האור מחג הסוכות לחג החנוכה, כי בעבודת האדם הדבר תלוי.

השמן לחנוכה הוא מסוכות

ולקראת סיום מאמרנו נביא מנהג מעניין אשר אף הוא מקשר בין שני המועדים, חג הסוכות וחג החנוכה, ולאור הדברים האמורים לעיל הרי הוא מקבל משנה תוקף ויתר שאת.

מנהג מקובל ועתיק יומין הוא מה שנהגו לקשט את הסוכה ב'נוי סוכה' של כל מיני הידור ויופי, וכבר נהגו כן מדור דורים מאז תקופת התלמוד וכפי ששינו במסכת סוכה⁷³: **"סיככה כהלכתה ועיטרה בקרמין ובסדינין המצוירין, ותלה בה אגוזין, שקדים, אפרסקין ורימונים, פרכילי ענבים ועטרות של שבולין, יינות שמנים וסלתות"**.

בין הסוגים השונים של ה'נוי סוכה' המפורטים בברייתא זו אנו מוצאים את מנהג קישוט הסוכה בשמן זית, אשר כהסברו של רש"י על אתר "נותנין בכוסות של זכוכית לנוי". היו יוצקים את שמן הזית הזך אל צלוחיות זכוכית קטנות ומיוחדות לכך, ותולים את הצלוחיות לנוי סוכה.

בהקשר ל'נוי סוכה' זה מצאנו כי פשוט המנהג אצל חסידים ואנשי מעשה להשתמש עם אותו השמן זית זך אשר היה תלוי בסוכה גם כדי לקיים בה את מצות הדלקת נר חנוכה, בבחינת מה שאמרו⁷⁴: "הואיל ואתעביד ביה מצוה חדא - נעביד ביה מצוה אחרית". ובידינו עדות נאמנה שכן נהג בקדשו הגאון הנודע מהר"ם א"ש זצ"ל בעל 'אמרי אש', וכמובא במנהגיו שבספר 'זכרון יהודא'⁷⁵: **"והשמן אשר היה תלוי בסוכה הצניע למצות הדלקת נר חנוכה"**.

את מנהג זה של הגאון מהר"ם א"ש העתיק לעצמו הגאון רבי יצחק וייס מווערבוי אל תוך ספרו המעניין 'אלף כתב'⁷⁶, וכאשר בא כתב יד הספר אל ידיד המחבר הגאון רבי יששכר שלמה טייכטאהל מפישטיאן בעל 'משנה שכיר' הוא עיטר את מובאה זו בהערותו: **"גם אני הפעוט נוהג כן מעודי, ומצאתי רמז לזה בש"ס ממסכת סוכה: הסיום של מסכת זו הוא בנס חנוכה, כמו שאמרו שם גבי מעשה דבילגה וכשנצחום, עיי"ט, הרי דמסיימת**

73. סוכה דף י א.

74. ברכות דף לט ב.

75. 'זכרון יהודא' (מהדור' מונקאטש תר"ס) ענייני 'חג האסיף תקופת השנה' דף מב ב, ושוב כתב כן בענייני 'יומא דחנוכה' דף נא א: "כבר כתבתי כי השמן אשר היו תלוין בסוכה לנוי סוכה בהם הדליק למצות נרות חנוכה".

76. 'אלף כתב' ח"א אות שמז.

בנצחון דחנוכה, הרי דיש לסוכה התקשרות עם נס חנוכה, וזה שמתחלת המסכת בסוכה ב'סוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה' כמו בחנוכה, ודו"ק, על כן שפיר לנהוג להדליק בשמן שהיה בסוכה".

שהיה מונח בחותמו

ומצאנו בזה שהראו למנהג זה מקור קדמון ביותר, וכך כתב הגה"ח רבי שלמה דאמיניץ בספרו 'רמזי אלול'⁷⁷ על מה דאיתא ב'סוגיא דחנוכה' במסכת שבת⁷⁸: "שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים".

והקשה על זה בטוב טעם: "מעולם לא הבנתי דעתו של כהן גדול שהיה לו פך שמן טמון בקרקע – למה עשה זאת? גם שעלתה על לב חשמונאים לבדוק ולחפש אחר איזה צלוחית שמן טהור... אבל תימה איכא מדוע עשה כן הכהן גדול להטמין שמן בקרקע?"⁷⁹.

ועל כך הוא מתרץ באופן מקורי בהקדם מה שכתבו הספרים כי גמר החתימה של הימים הנוראים הוא בחנוכה, והוא מסמיך על זה את מנהגם של חסידים ואנשי מעשה להטמין השמן מהסוכה עבור מצות הדלקת נר החנוכה, "לכן בוודאי מודים כי גם הכהן הגדול שהוא משרידי עם רגיל היה להטמין פך שמן מנוי סוכה שלו, ימי סוכות - המה ימי החתימה ומסירת הפיתקין, ולזכר זה היה הפך 'חתום' הפך שמן 'בחותמו' לסימן כי הפך הזה מנוי סוכה ומיום החותם בא, וביום גמר החותם שהוא אחר כלות חודש כסליו יפתח".

אתה הראת לדעת כי השמן של נוי הסוכה רגילים להשאירו ולהשתמש בו להדלקת נר חנוכה, ואף זה ללמדנו בא על הארת החג שמאירה מסוכות ועד חנוכה.

77. 'רמזי אלול' קראקא תרפ"ח דף ו ב.

78. שבת דף כא ב.

79. והוא מוסיף ומחדד את שאלתו: "אם שידע מראש שהיוונים שיכנסו להיכל ויטמאו השמנים היה לו לעשות פעולה יתירה להכין בקרקע עולם שמן על שמונה ימים להיות שהות למצוא שמן טהור וכמה דברים שבקדושה לטמון ולמנורה עצמה שלא יטמאוה".